

Torsdag med THORS

Hbl 22.10.87

TJEJER och KILLAR, var kommer de ifrån? Den frågan besvarar prof. Thors i dag — givetvis ur språklig synvinkel. Önamn och kejsar Nero är också på tapeten i dagens text.

"Då man seglar längs nyländska kusten är Ivar Westmans avhandling om nyländska önamn en intressant resekompanjon" säger en insändare. "Finns det någon liknande bok om åboländska och åländska önamn?"

Det finns tyvärr inte någon bok som behandlar åboländska och åländska önamn på samma sätt som Ivar Westman behandlade de nyländska i boken 1937, således ingen bok som i princip tar upp alla önamn i ett landskap. Dock har Kurt Zilliacus skrivit en utförlig framställning om ortnamnen i Houtskär, och den behandlar givetvis många namn på öar och skär, liksom Zilliacus uppsats om namnen i Rosala i Hitiis.

Fast frågan inte gäller österbottensiska namn, skall det tilläggas, att det inte finns någon annan skrift om österbottensiska skärgårdsnamn i allmänhet än Tor Karstens Svensk Bygd i Österbotten 1—2 från 1921—23. Den var ett pionjärarbete, med de luckor och brister ett sådant brukar innehålla. Många skärgårdsnamn i Närpes har behandlats av Olav Ahlbäck i en skrift om kommunens ortnamn, och Lars

Huldéns uppsats om ortnamn i Munsala upptar likaså många holmnamn.

En annan frågande undrar, varifrån de två orden kille och tjej kommer.

De bägge orden, som har blivit mycket populära i Sverige (kille också hos oss), synes ha helt olika ursprung. **Tjej** är ett ord från romani, dvs zigenarspråket (eller romernas språk, som det nu ofta heter). Det är faktiskt belagt redan i början av 1700-talet, då det nämnes i en rikssvensk akademisk avhandling.

Kille anses däremot vara ett ord av rent svenskt ursprung. Det är en bildning till ordstammen i **killing**; det finns faktiskt svenska dialektformer av **killing**, som också brukas i betydelsen "barn, pojke". Det "hårda" **k**-et i **kille** anses bero på att ordet är upptaget i barnspråket; ett barnord med hårt **k** är också **kisse**. **Kille** dyker upp i skrift först i början av 1900-talet.

En tredje insändare citerar en tidningsartikel, där det står "när han — dvs kejsar Nero — undertecknade sin första dödsdom". Hon tycker att satsen låter som om Nero undertecknade sin egen dödsdom.

Jag håller i viss mån med insändaren. **Dödsdom** förekommer nu ofta — kanske oftast — i uttrycket "underteckna sin egen dödsdom", t.ex. "Många håller före, att president Sadat undertecknade sin egen dödsdom den dag då han ingick det kända avtalet med Israel", dvs han ådrog sig sina motståndares outsläckliga hat. Numera är ju verkliga dödsdomar lyckligtvis sällsynta, och det har gjort att satsen sådana som den citerade dominerar i språkmedvetandet. Även om satsen om kejsar Nero inte egentligen är tvetydig, tränger sig den överförda användningen "ådraga sig hat" så starkt på, att det kunde ha varit skäl att formulera satsen lite annorlunda, t.ex. (såsom insändaren föreslår) "undertecknade han första gången en dödsdom".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 29.10.87

BÄR SOM BÄR får ni skriva, men inte bit som bit, vilket är en översättning från finskans pala kuin pala, påpekar prof. Thors.

"Vad betyder uttrycket **bit som bit**, som ofta förekommer i annonser, t.ex. 'Gris, bit som bit, ej skinka'?"

Man kommer att tänka på lika byggda uttryck, t.ex. **pojke som pojke, bär som bär**, och kan därför, gissa att **bit som bit** är något sådant som "den ena biten är lika god som den andra". Undersökningar bekräftar: **bit som bit** betyder "ett inte närmare bestämt stycke". Det är tydligen skapat efter finskans **pala kuin pala**, vilket ord för ord svarar mot det uttryck jag diskuterar. **Bit för bit** är alltså en nymodig finlandism och skall under inga omständigheter brukas i reklam, el. dyl.

"Hur skall man förstå uppkomsten av lagtermen **balk**", undrar en annan frågande.

Balk förekommer särskilt i de svenska medeltida lagarna och kom genom inflytande från dem in i 1734 års lag, i vilken de större avdelningarna benämns balkar, t.ex. "Missgärningsbalken". Termen finns fortfarande, särskilt i Sveriges lag. Där benämns motsvarigheten till vår strafflag "Brottsbalken". Också Finlands nu gällande lag har en större avdelning, som bär ett namn på **balk**, nämligen **Ärvdabalken** av 1965.

Balk som lagterm anses leda sitt ursprung från **balk** i betydelsen "större stycke". Elias Wessén, som tolkade de fornsvenska lagarna på modern svenska och behandlade deras språk, hänvisar i inledningen till Östgötalagen och Upplandslagen till det faktum att **balk** i nutida

dialekter på flera håll används t.ex. om "stycke av åker mellan plogfåror".

En tredje frågande kommenterar en oegentlig användning av ordet **otaliga**. Han hänvisar till en notis, där det om en avliden vetenskapsman sägs, att denne publicerat "otaliga arbeten".

Det är klart att **otaliga** i ett sådant sammanhang är olämpligt. Ordet betyder ju "så många att de inte kan räknas, oräkneliga". Det ord som borde ha använts är **talrika**, en synonym till "många". Stjärnorna på himlen är verkligen **otaliga**, men det låter inte trovärdigt om man påstår, att en vetenskapsman skrivit "otaliga arbeten".

Dagens sista fråga gäller ordet **hämta**. Den frågande nämner två exempel: "Jag hämtar Peter från daghemmet i morgon" och "Jag hämtar läxböckerna till dig efter skolan".

Hämta är ett ord, vars betydelse i finländsk svenska påverkats av finskan. Ordets huvudanvändning i rikssvenskt språk är "gå efter något och återvända med det" — det första exemplet, om Peter, innehåller **hämta** i den betydelsen. Hos oss har ordet, genom påverkan från finskans **tuoda**, också fått betydelsen "ha med sig någonting", och den betydelsen finns i exemplet om läxböckerna. **Hämta** i den rikssvenska — och även här brukliga — innebörden omfattar två handlingar: bege sig någonstans och återvända; den speciellt finlandssvenska en handling: komma från ett ställe. De allmänt svenska uttryck som motsvarar **hämta** i den speciellt finlandssvenska användningen är "ha med sig", "ta med sig". I mycket dåliga översättningar ser man ibland **bringa** i betydelsen "ha med sig", men **bringa** brukas ju föga i levande svenska, i motsats till engelskans **to bring** och tyskans **bringen**.

Carl-Eric Thors